

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת שבוע, צו, שבת הגדול תשע"ח

להיות עם, פירושו?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשיירותים רוחניים בתפוצות

הזכרנו בעבר כי קרבן הוא גם מלשון קרבה. השבוע ננסה לברר מושג נוסף – "עם", שגם הוא מבטא קרבה. בצוואת דוד המלך לשלמה בנו, מופיע הפסוקים הבאים:

"וְהָיָה עִמָּךָ שְׂמֵעִי בֶן גֵּרָא בֶן הַיְמִינִי מִבְּחָרִים וְהוּא קָלְלֵנִי קָלְלָה נְמָרְצָת בְּיוֹם לִכְתִּי מִחַנְיָם וְהוּא יָרַד לִקְרָאתִי הִירְדֵן וְאָשָׁבַע לוֹ בִּיקְנוֹק לְאָמֹר אִם אֲמִיתָךְ בְּחָרָב: וְעָתָה אֵל תִּנְקֶהוּ כִּי אִישׁ חָכֵם אָתָּה וְיִדְעָתָ אֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לּוֹ וְהוֹרְדָתָ אֶת שִׁיכְתּוֹ בְּדָם שְׂאוּל" (מלכים א' ב' ח-ט).

הראשונים התלבטו מאוד כיצד לפרש את תחילת הפסוק: "וְהָיָה עִמָּךָ שְׂמֵעִי בֶן גֵּרָא בֶן הַיְמִינִי מִבְּחָרִים", מה משמעותו של הביטוי עִמָּךָ? ר"י קרא, תלמידו וחברו של רש"י, ביאר אותו כחלק מן הציווי (ולא כתיאור מצב): "(דאג ש)עמד יהיה תמיד, שיהיה מצוי תמיד אצלך כדי שתהא יכול למצוא לו עלילה". כלומר דוד ציווה על שלמה בנו שידאג לכך ששמעי בן גרא, מי שהיה ראש-ראשון לכל בית יוסף, יהיה תמיד תחת השגחתו ותחת עינו הפקוחה. זאת גם כדי להבטיח ששלמה המלך, יוכל לחפש את הדרך הנכונה להוריד את שיבתו בדם שאולה.

הרד"ק בפירושו השני ביאר באותו כיוון: "והנה עמך בירושלים כדי שתוכל למצוא לו עילה סיבה להמיתו". אומנם כפירוש ראשון מפרש הרד"ק בכיוון אחר: "כלומר אף על פי שהוא משבט בנימין עמד וברשותך והוא להביאו לידי מיתה". לפי זה עִמָּךָ פירושו ברשותך ותחת שלטונך וממילא אתה יכול להטיל עליו עונש מוות.

הרד"ק מפרש פירוש שלישי בדרך הדרש: "ובדרש כי רבו היה והיה מלמדו וזהו טעם עמך". הרד"ק מציע משמעות הרבה יותר עמוקה לביטוי עִמָּךָ. הוא לא יתבאר על קרבה גאוגרפית או מדינית-אזרחית, אלא מלשון קרבה רוחנית הנוצרת מקרבה תורנית. לכן, תלמיד חשוב כבן. מקורו של פירוש זה, בדברי חז"ל במסכת ברכות (דף ח ע"א): "ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה". לפי זה, שמעי בן גרא היה מורו ורבו של שלמה המלך, וכל עוד ששמעי היה חי, לא התחיל תהליך נפילתו של שלמה המלך, תהליך שהסתיים בחורבנו של בית ראשון ובית שני, שהרי המדרש מלמדנו כי "בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה בים והעלה היס שרטון, ... (ש)נבנה עליהם כרך הגדול שברומי" (ילקוט שמעוני מלכים א' רמז קעב). כל מי שידוע מהי "חברותא" מבין איזו קרבה נוצרת בין שנים שלמדו תורה יחד.

הרלב"ג פירש עִמָּךָ מלשון קרבה אבל מסוג אחר: "אמר זה כי הוא היה עמו בהמשחו" כלומר, שמעי בן גרא היה מתומכי שלמה כנגד אדניה והוא היה חלק מהחבורה הקטנה שלא הוזמנה להמלכת אדניהו בן חגית. כך מפרש הרלב"ג את הפסוק הבא: "וְצִדְדִיק הִפְתָּן וּבִגְנֵיהֶן בֶּן יְהוֹיָדָע וְנָתַן הַגְּבִיָּא וְשָׂמְעִי וְרַעֲי וְהַגְּבוּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד לֹא הָיוּ עִם אֲדֹנָיהוּ" (מלכים א' ח). לדבריו עִמָּךָ פירושו מי שתמך בדך פוליטית ותמך בדך כמועמד להיות המלך הבא.

גם האברבנאל הלך בדרך זו ופירש שמדובר על קרבה של חבר ותומך: "וענינו אצלי כי למה שראה דוד שהיה שלמה בנו אוהב לשמעי בן גרא והיה הולך עמו ויועצו והיה נוטה אחריו, לפי שהוא לא נוטה אחרי אדוניהו". (עוד בנושא זה יתבאר בקרוב בע"ה בספרי צפנת שמואל).

בשבת הגדול אנו מזכירים את אותם ימים גדולים, בהם עם ישראל התאחד לראשונה, באמצעות ייסוד חבורות לשם הקרבת ואכילת קרבן פסח. מאז, ליל הסדר הוא לילה של אחדות משפחתית ואולי גם בזכות זה, הוא לילה המשומר מן המזיקים, שמתרבים וחיים מהפילוגים השונים, שעומדים עלינו לכלותנו, ח"ו. הבה ונציל עצמנו מן המחלוקות וממילא הקב"ה יצילנו מידם.

לעיין ר' אליהו כרמל ז"ל נלביע חי באייר תשע"ו	לעיין הרב ישראל רוזן זצ"ל נלביע י"ג בחשוון תשע"ח	לעיין ר' מאיר ז"ל בן יחזקאל שרגא ברכפלד	לעיין מרת שרה ונגרובסקי ע"ה בת ר' משה זאב נלביע י' בתמוז תשע"ד	לעיין הרב אשר וסרטיל ז"ל נלביע ט' בכסלו תשס"ט
לעיין הרב שלמה מרזל זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י' באייר תשע"א	לעיין הרב ראובן אברמן זצ"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע ט' בתשרי תשע"ו		לעיין אסתר שמש ע"ה נלביע כ' באב תשע"ז	לעיין מר שמואל שמש ז"ל חבר הנהלת 'ארץ חמדה' נלביע י"ז בסיוון תשע"ד
לעיין הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן ז"ל נלביע כ"א באדר א' תשע"ד לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת הי"ד				

Eretz Hemdah

2 Bruriya St. POB 8178 Jerusalem 91080
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2 ת.ד. 8178 ירושלים 91080
ט"ו 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.erezhemdah.org info@erezhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

חמדת האנציקלופדיה התלמודית

הפרשה באנציקלופדיה התלמודית

איסור אכילת דם

על פי הערך: דם, שבאנציקלופדיה התלמודית כרך ז.

וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכָל מוֹשְׁבֵיכֶם לְעוֹף וְלַבְּהֵמָה. (ז, כו)

דם שיוצא מבין השניים או מטפטף מן האצבע - האם מותר למוצצו?
מוצרים העשויים מדם לאחר עיבודו - האם מותרים באכילה?

איסורו וחיובו. בהרבה מקומות הזירה התורה על הדם וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ (ויקרא ג יז; וכאן), ועוד (ויקרא יז יב; שם יד; דברים יב טז; שם כג-כד). במנין המצוות לא נמנו אלא בלאו אחד, אף על פי שנכללה האזהרה כמה פעמים (ספר המצוות לא תעשה קפד; סמ"ג לאוין קלו; החינוך מצוה קמח), לפי שלא נאמרו כל חמשה הלאוין אלא לאסור אותו בכל האופנים: אחד לדם חולין, ואחד לדם קדשים, ואחד לדם כסוי, ואחד לדם האברים, ואחד לדם התמצית (רבה בכריתות ד ב).

דם (איסור). איסור אכילת דם של בעלי חיים.

הפרקים: א. איסורו וחיובו; ב. בעלי החיים; ג. האסור מדרבנן; ד. דם האברים; ה. דם הלב והכבד והטחול; ו. אברים שאין בהם דם; ז. דם שבישלו ושמלחו; ח. דם שנשתנה; ט. דם מן החי

כרך ז טורים תכב-תמ

האוכל כזית מן הדם במזיד, חייב כרת (משנה כריתות ב א; רמב"ם מאכלות אסורות פ"ו ה"א), שנאמר: כָּל נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל כָּל דָּם וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מֵעַמְּיָה (ויקרא ז כז). ואינו חייב כרת אלא על דם שהנפש יוצאת בו, שנאמר בחיוב כרת: כִּי נֶפֶשׁ כָּל בָּשָׂר דָּמָה הוּא כָּל אֲכָלֶיךָ וְיָכַרְתָּ (ויקרא יז יד), פרט לדם התמצית - שהדם מתמחה ונסחט ושותת (הרע"ב כריתות פ"ה מ"א), והוא דם שיוצא לאחר מיתה (תוס' חולין לו א סוף ד"ה ודם; חידושי הר"ן חולין לו א) או קרוב למיתה (עי' פירוש המשנה לרמב"ם כריתות פ"ה מ"א) - שאין חייבים עליו (משנה כריתות כ ב ורש"י שם). וכן

אין חייב כרת על דם האברים, כגון דם הטחול ודם הכליות וכיוצא, שאין הנפש יוצאת בו, ואינו עובר עליהם אלא בלאו (משנה שם כ ב ותוספתא שם פ"ב ובגמרא כא ב וכב א; רמב"ם סנהדרין פ"יט ה"ד; טושי"ע יורה דעה סז א).

בעלי החיים. אין חייבים משום דם אלא על דם בהמה חיה ועוף, בין טמאים ובין טהורים (משנה כריתות כ ב; רמב"ם מאכלות אסורות פ"ו ה"א), שנאמר: וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכָל מוֹשְׁבֵיכֶם לְעוֹף וְלַבְּהֵמָה (ויקרא ז כו), וחיה בכלל בהמה (רמב"ם שם). אבל דם אדם, דם שרצים, דם דגים ודם חגבים - אין חייבים עליהם מן התורה (ברייתא כריתות שם; רמב"ם שם). בתנא דבי אליהו אמרו, שדם אדם אסור מן התורה (תנד"א רבא פט"ו, עיי"ש הטעם). דם אדם, אף לסוברים שמותר מן התורה, מכל מקום אסור מדברי סופרים (רמב"ם פ"ו ה"ב). ואינו אסור אלא כשהדם פירש מן האדם בכלי או על גבי פרוסת לחם וכיוצא בו. ולפיכך, דם שעל גבי לחם - שנשך בפת ומצא עליה דם השניים (רמב"ם שם; רש"י כריתות ס א) - גורר הדם ואוכל הפת; ושל בין השניים, מוצצו ובלועו ואינו חושש (כריתות כא ב; רמב"ם פ"ו ה"ב; טור ושולחן ערוך סו י). שלא אסרו אלא משום מראית העין, שנראה כדם בהמה, ויבאו לומר דם בהמה אכל, ובין השניים אין רואה (רש"י כריתות ס א; טושי"ע שם).

היה דם מטפטף מאצבעו, צידדו התוספות (כריתות כא ב דכוותה) לומר שמכיון שנראה שהוא בא מן האדם מותר; ולא אסרו כשפירש, אלא מפני שאינו ידוע וניכר שהוא דם האדם. וכן צידדו ההפלאה (כתובות ס א) והנחל אשכול (ח"ג סי' כה אות יט) להתיר למצוץ דם האצבע, וכן לבלוע דם מציצה של מילה. אבל תוספות הרא"ש (מובא בשיטה מקובצת שם בחידושים שבסוף המסכתא) והדמשק אליעזר (מובא בכנסת הגדולה סי' סו בהגהות בית יוסף) נטו לאסור.

אף דם דגים, שמותר מן התורה, אסרוהו חכמים אם הוא מכונס במקום אחד, כגון שאספו בכלי, משום מראית העין. ולפיכך, אם ניכר שהוא מדגים, כגון שיש בדם קשקשים מן הדג, מותר (כריתות כא ב וכפירוש רש"י שם וראב"ד בהשגות פ"ו ה"א; טושי"ע שם, ועיי' ברמב"ם שם שמפרש באופן אחר).

דם שבישלו ושמלחו. דם שבישלו - אמר זעירי אמר ר' חנינא: אינו עובר עליו (מנחות כא א), שלא חייבה תורה אלא על דם הראוי לכפרה, שנאמר: וְאֵינִי נֹתְתִי לְכֶם עַל הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר וְגו' עַל כֵּן אֶמְרָתִי לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא תֹאכַל דָּם (ויקרא יז יא-יב) ודם קדשים שבישלו אינו ראוי לכפרה ויצא מתורת דם (רש"י שם). והרא"ה (בבדק הבית שער ג בית ג) הוסיף, שמכיון שבישלו, נתעברה צורתו ויצא מכלל דם.

וכן אמר רב יהודה אמר זעירי: דם שמלחו אינו עובר עליו (גמרא שם), שמליח הרי הוא כרותח (רש"י שם); וכיון שמלחו, יצא מתורת דם ואינו ראוי לכפרה (גמ' שם לענין דם קרבן).

דם שנשתנה. המוש"ק (MUSKAT או BISAM, ועיי' רמב"ן על התורה שמות ל כג שיש אומרים שהוא המור שבסממני הקטורת, וכן הוא בטור אורח חיים סי' רטז) - לפי הסוברים שהוא ממין דם שבחיה ידועה שנצרר ונתייבש (עיי' בערוך ע"י משק) - נחלקו בו אם אסור משום דם:

(א) יש סוברים שאסור באכילה משום כך (תלמידי רבנו יונה ברכות פ"ו בשם רבנו מאיר הלוי; רא"ש שם סי' לה בשם הרז"ה; טור או"ח רטז בשם רמ"ה; מגן אברהם שם סי"ג). ואף על פי שנתייבש ויצא מתורת דם, אנו הולכים אחרי תחילתו, כפי שהיה קודם לכן, שכן גם בחלב אמרו חכמים דם נעכר ונעשה חלב, ואף על פי כן הוצרכו ללימוד מיוחד בתורה שהחלב מותר (מג"א שם על פי בכורות ו ב).

(ב) ויש חולקים וסוברים שמותר. ואף על פי שתחילתו היה דם, הולכים אחר מה שהוא עכשיו, וכפרש בעלמא הוא (תרי"ו ורא"ש וטור שם בשם ה"ר יונה; ט"ז שם סי"ק ב ע"פ חולין קטז ב בחלב טרפה במעי כשרה כשנקרש; שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תתקט, ועיי' דרכי תשובה יו"ד סו סי"ק ו מכמה אחרונים שחלק מהם אוסרים וחלק מתירים).

חמדת החינוך

הרב יוני לביא, ארגון קהלים ומנהל מוקד "חברים מקשיבים" לנוער

(טל: 1599-5000-54 בכל ערב, ובאתר: makshivim.org.il)

ופעיל ב'לב אבות' - קו יעוץ להורי מתבגרים (טל': 02-9973232 ובאינטרנט levavot.org.il)

אש או תמיד?

התפילה כבר היתה בשלבים מתקדמים למדי פְּשָׁדֶלֶת בית הכנסת נפתחה והוא נכנס פנימה. נער כבן ארבע עשרה, עם רעמת תלתלים מפוארת ופרצוף עייף, פסע פנימה מעדנות. הוא נעמד ליד אביו שהסתכל חלופות בבנו ובשעון, ופניו המשופמות החלו להאדים. את השיחה המלבבת שהתרחשה ביניהם לא יכלו להחמיץ מתפללי האגף הקדמי של בית הכנסת: "מה קורה איתך?! אתה קולט מה השעה?!", "זעף האבא." "אם זה היה סרט - גם היית מאחר ככה?!", "הבן לא חשב הרבה לפני שִׁיָּרָה את התשובה שהממה את אביו: "אני לא הולך לאותו סרט שלוש פעמים כל יום...".

מתפללי בית הכנסת אולי גיחכו לשמע התשובה המפולפלת של הבן, אבל כשחושבים על זה לעומק - יש נקודת אמת בטענה של הילד: קשה ומשעמם לחזור שוב ושוב על אותו הדבר מידי יום. אנשים מחפשים חידוש ושינוי. למחזר שוב ושוב את אותם הדברים עלול להיות טרחני ומייבש.

העיקרון הזה היה נכון תמיד, ועוד יותר בעולם המודרני בו החידוש והגיוון הפך לחם חוקם של האנשים. כל הזמן מחפשים כיצד להחליף את הסלון / הסלולארי / התסרוקת / העיצוב של המטבח / המכונית. ישנם רבים שהעיסוק המרכזי שלהם מול המסך הוא בהחלפה בלתי פוסקת של ערוצים. תופעת הזפזוף גם לא נעצרת בעניינים הזוטרים של בידור, ריהוט והופעה חיצונית, אלא פולשת לתחומים משמעותיים יותר כמו מקום עבודה או לימודים ואפילו דייטים וזוגיות.

ומה קורה בעבודת ה'?

זה תחום שמתאפיין מאוד ב'חזרתיות'. אותם טקסים ואותם טקסטים שעשינו לפני שנה או שאמרנו אתמול – נעשה שוב היום. יהודי כשר שמקפיד על שלוש תפילות ביום יספיק בימי חייו לחזור על הנוסח הרגיל של תפילת שמונה עשרה כשמונים אלף פעמים (80,000!) ועל קריאת שמע כשלושים אלף פעם.

אין כמעט אדם דתי שלא מכיר את תופעת 'הטייס האוטומטי'. אתה יושב בבית הכנסת בתפילה, ופתאום מגלה איך התקדמת עוד כמה עמודים בסידור באופן אוטומטי בלי להרגיש בכלל. הפה עשה את שלו כבקי ורגיל והדפים התדפדפו מאליהם ואתה מוצא את עצמך פתאום בעלינו לשבח...

מה אפשר לעשות? האם יש דרך להתגבר על הקושי בחזרה הבלתי פוסקת? האם ניתן למצוא חידוש וטעם בדבר שכבר אמרת אלפי פעמים?

בפרשת השבוע מופיע פסוק מעורר השראה: **"אִשׁ תָּמִיד תִּקְוֶה עַל הַמִּזְבֵּחַ לֹא תִכָּבֵה"** (ויקרא ו, ו). הוא מגלה לנו שעל מזבח עבודת ה' שבנפש שלנו פועלים שני כוחות. האחד מכונה – 'אש', והשני קרוי – 'תמיד'.

'תמיד' זו הקביעות, המחויבות והשיגרה. כל אלו הם נכסים יקרים שאיננו רוצים לוותר עליהם. יש כוח עצום בהתמסרות וביכולת לשהות במקום אחד ולהעמיק בו, מבלי לחיות כל הזמן על רטט ולחפש ללא הרף את 'הדבר הבא'.

יחד עם זה, לפתחנו רובץ אתגר – כיצד למצוא באותה מסגרת קבועה **'אש'** - תוכן חדש. כיצד להפוך את התפילה מאירוע ציבורי של דקלום טקסטים ישנים, לחוויה של מפגש עם ריבונו של עולם, שבו אותן המילים יכולות לשאת משמעות שונה, כיוון שהמציאות כל הזמן משתנה, ואנחנו איתה.

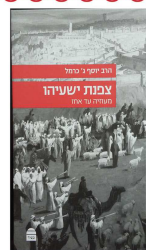
ההתחדשות הזו עשויה לקרות בין השאר בעזרת הכנה נכונה, התבוננות, לימוד, ובעיקר מודעות ורצון לחפש לגלות אורות חדשים בכלים ישנים.

השילוב של ה'אש' ושל ה'תמיד' הוא זה שעושה את עבודת ה' שלנו למה שהיא.

חדש – "צפנת ישעיהו" מאת הרב יוסף כרמל

הנביא ישעיהו פעל באחת מהתקופות הסוערות והדרמטיות ביותר בחיי האומה הישראלית, תקופה של ציפייה למשיח שנשברה ברעש אדמה נורא, וחוללה גם מהפך רוחני ופוליטי. האור בקצה המנהרה הפציע שוב רק בימיו של חזקיהו. צפנת ישעיהו: מעזיה עד אחז מפגיש אותנו עם שלושה מלכים שעמדו בצומת היסטורי זה בתולדות עמנו: עזיה, המלך שדרש את האלוהים אך לקה בצרעת בעקבות חטאו; יותם, המלך הצדיק ביותר בתולדות עמנו; ואחז, המלך אשר הכיר בקב"ה אבל לא האמין בהשגחתו. בבואורו לנבואות ישעיהו, נצמד הרב כרמל, לדברי חכמינו וגדולי הראשונים, ומציע דרך מרתקת ללימוד תנ"ך בעקבות חז"ל. קריאה זו מבהירה את התכנית האלוהית ומבררת סוגיות עקרוניות באמונה. צפנת ישעיהו מגלה לקורא את משמעות הנבואות לדורו של הנביא ואת הרלוונטיות שלהן לדורנו.

לרכישה

לעיין
רבי יעקב ז"ל
בן אברהם ועיישה וחנה
בת יעיש ושמחה סבג

לעיין
חיים משה בן
קוקה יהודית כהן ז"ל
נלביע ז' בתשרי תשע"ה

לעיין
סוזי בת עליזה
כהן ז"ל
נלביע כ"ד בחשוון תשע"ח

לעיין הנופלים במערכה על הגנת המולדת היידי

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

החרס שהושלך לתהום

במסכת מכות (דף יא, א) מובא מעשה הטעון ברור, וז"ל בתרגום חופשי:

"אמר רב יהודה אמר רב: קללת חכם אפילו בחנם היא באה. מניין לנו? מאחיתופל, שבשעה שכרה דוד את היסודות למקדש עלה התהום ורצה להציף את העולם. אמר דויד האם מותר לכתוב שם על חרס ולהשליך אותו לתהום כדי שישאר במקומו? ולא היה מי שאמר לו דבר. אמר דוד: כל היודע דבר זה ואינו אומר - יחנק בגרונו! נשא אחיתופל קל-וחומר בעצמו, אמר: ומה לעשות שלום בין איש לאשתו, אמרה התורה: שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, לכל העולם כולו לא כל שכן. אמר לו אחיתופל לדוד: מותר. כתב שם על חרס והשליך לתהום, וירד התהום ועצר במקומו. ואפילו כך (אפילו שלבסוף אחיתופל סייע להעמיד את התהום), כתוב (שמואל ב יז, כג): "וְאַחִיתוּפַל רָאָה כִּי לֹא נִעְשְׂתָה עֲצָתוֹ וַיִּחַבֵּשׂ אֶת הַחֲמֹר וַיִּקֶּם וַיִּלְךְ אֶל בֵּיתוֹ אֶל עִירוֹ וַיִּצְוֶה אֶל בֵּיתוֹ וַיִּחַנְקוּ וְגו' (שאחיתופל תמך באבשלום במרד כנגד דויד, וכשנכשל המרד התאבד אחיתופל בתליה)".

רש"י תמה שם כיצד יתכן שאחיתופל היה עם דויד בעת כריית יסודות המקדש. שהרי כמסופר בתנ"ך דויד מצא את מקום המקדש בגורן ארוונה היבوسی רק לאחר שערך מפקד ומנה את ישראל, ודבר זה ארע כמה שנים לאחר מות אחיתופל! מכוח קושי זה נדחק רש"י לומר, שעוד מנעוריו קיבל דויד משמואל הנביא מידע מדוייק על מקום המקדש, ועל סמך כך חפר כבר בעבר את היסודות בגורן ארוונה לאחר שקיבל ממנו רשות. אך המהרש"א (סוכה נג, ב) תמה על הסבר זה שהרי בתנ"ך משמע שדויד לא ידע לפני כן שהמקדש יהיה בגורן ארוונה. והמהרש"א ביאר שדויד חפר מתחילה את היסודות במקום אחר שנראה לו כמתאים לבניית המקדש, ואז היה עדין אחיתופל בחיים, ולאחר מכן התברר לו שאין זה מקום המקדש.

אולם גם הסבר המהרש"א אינו מתאים לפשוטו של התנ"ך. שהרי מסופר בתנ"ך, שדויד רצה לעסוק בבניית המקדש, וה' מנע זאת ממנו כיוון שהיה איש מלחמות, ואם כן כיצד יתכן בכלל שדויד עסק בכריית היסודות למקדש, אם ד' הורה לו שלא לעסוק בכך?! ונראה שהקושי - שהמעשה לא יתכן מבחינת סדר המאורעות - הוא קושי מכוון, וזו דרך של חז"ל לרמוז שאין להבין אותו כפשוטו.

דויד והעציץ

המעשה שבתלמוד הבבלי מבוסס על מעשה דומה המובא בתלמוד הירושלמי (סנהדרין פ"י ה"ב). המעשה שבירושלמי נידון כבר במאמר "[דויד והעציץ](#)", ונחזור על עיקרי הדברים משום שהם נצרכים להבנת המעשה שבבבלי.

בירושלמי מסופר שכאשר דויד חפר את היסודות למקדש הוא מצא 'עציץ' שהזהיר אותו שלא יטול אותו מפני שאם יעשה כך יעלה התהום ויציף את העולם. ודויד לא שמע לעציץ ונטל אותו, ואז עלה התהום ורצה להציף את העולם, ואחיתופל אמר אז בלבו שכעת דויד יטבע והוא ימלוך במקומו. ודויד אמר שמי שידע כיצד לעצור את התהום ולא עוצר אותו סופו יהיה שימות בחנק, ואז אמר אחיתופל מה שאמר ועצר את התהום. ואף על פי שלבסוף אחיתופל העמיד את התהום הוא מת בחנק.

והתבאר שלא יתכן להסביר שמדובר בהצפת תהום של מים כפשוטו, ומשום שאז גם אחיתופל היה טובע עם דויד. והמעשה שבירושלמי מרמז שמה שמתגלה בעת מרד אבשלום, שאחיתופל הוא מראשי המורדים בדויד, ארע כבר לפני כן. והצפת התהום מתארת נסיון מרד קודם של אחיתופל.

והתבאר שדויד רצה לבנות את המקדש בעצמו, אך נאמר לו בנבואה שיולד לו בן שייקרא שלמה ושהוא יבנה את המקדש. וכאשר המעשה שבירושלמי (וכן שבבבלי) מתאר את דוד כמחפש את היסודות למקדש, הוא מרמז שדויד מחפש את האשה המתאימה להוליד ממנה את הבן שיבנה את המקדש. וכאשר דויד מצא את העציץ' הכוונה לבת שבע שרצה לזרוע בה את הבן הזה.

והתבאר שאוריה החתי היה גוי 'גר תושבי' (וכדעת הרמב"ם המובאת בשו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם סימן כה). ואחיתופל, הסבא של בת שבע, חיתן אותה עם אוריה החתי משום שלפי השקפת אחיתופל גוי שנלחם עבור עם ישראל נחשב ישראלי. ובמאמר הקודם "[מה למד דויד מאחיתופל](#)" התבאר שמצד דיני התורה דוד נהג כראוי כאשר הפריד בין אוריה החתי לבין בת שבע ונשא אותה לאשה. אלא שהדרך שהדבר נעשה הביאה לכך שאחיתופל התסיס את הצבור כאלו דוד בא על בת שבע בעת שהיתה אשת איש. וכאשר נתן הנביא מאשים את דויד כאלו הוא בא על 'אשת אוריה' נתן חוזר על הטענות שנשמעו בצבור, ושדוד היה צריך להתחשב בהן ואפילו שאינן נכונות, וכפי שנתן הנביא אומר לו לאחר מכן.

המעשה שבירושלמי מספר שאחיתופל אמר בלבו, שכעת דוד יטבע בעליית התהום והוא ימלוך, והמעשה מרמז שעמדה לפרוץ מרידה שתמליך את אחיתופל והשקפת עולמו. אלא שבסופו של דבר הרצון למרידה נבלם, ואחיתופל הצליח למרוד בדוד מאוחר יותר בעת שהצטרף למרד אבשלום. בירושלמי מסופר שדויד אילץ את אחיתופל לומר משהו, וכך שקע ה'תהום', והיינו שהמרידה דעכה. והמעשה שבבבלי מאריך בפרטי ענין זה.

מצוות סוטה

בתורה (במדבר ה, יא-לא) נאמר שבעל שחושד שאשתו בוגדת בו מביא אותה למקדש, והכהן משיבוע אותה שתודה אם בגדה בבעלה, ושם לא תודה והיא אכן בגדה בבעלה יתן ד' אותה לקללה, ואחר כך הכהן כותב את הדברים שאמר לה (ובכללם הזכרת שם ה') על מגילה ומביא כלי חרס וממלא בו מים, ונותן במים עפר מקרקע המקדש, ומכניס את המגילה לתוך המים עד שנמחק מה שכתוב בה. ואחר כך האשה שותה מהמים האלו. ואם היא לא בגדה בבעלה, לא קורה לה כלום והיא מותרת לבעלה, אך היא בגדה בו המים האלו ממיתים אותה.

איסור מחיקת שם ד' הוא איסור חמור, ובכל זאת הוא הותר כאן כדי להשכיח שלום בין איש לאשתו. אמנם כאשר מעמיקים בענייני מצווה זו מתעוררת תמיהה. שכן כפי שמבואר ברמב"ם (הלכות סוטה א-ב) מצווה זו לא נאמרה בכל בעל שחושד באשתו, אלא בבעל שחשד באשתו שהיא עלולה לבגוד בו עם אדם פלוני והזהיר את אשתו בפני שני עדים שלא תסתתר עם אדם פלוני, ויש שני עדים שאשה זו עברה על אזהרת בעלה והסתתרה עם פלוני, אלא שאינם יודעים אם אותו פלוני בא עליה. וכיוון שעברה על אזהרת בעלה היא אסורה עליו והוא מגרשה בלא לשלם לה את הכתובה הראויה לאשה רגילה. וכמו כן אין משקים את האשה הסוטה בעל כורחה, אלא מדובר שהאשה טוענת שלא בגדה בבעלה ואינה מוכנה שבעלה יגרשה בלא לתת לה את כתובתה.

ויש מקום לברר מדוע התירה התורה למחוק את שם ד' עבור אשה זו. והרי מדובר באשה שלא נהגה כראוי, ומתחילה נהגה באופן חשוד שהביא את בעלה להזהיר אותה בפני שני עדים שלא תסתתר עם פלוני, ולאחר מכן החציפה ועברה על אזהרתו והסתתרה עם פלוני בפני שני עדים. ובמה היא זכתה לכך שהקב"ה התיר למחוק את שמו על המים כדי להשכיח שלום בינה לבין בעלה.

ימן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן

לשם כך ראוי למצוא טעם מדוע ציוותה התורה לתת בתוך המים גם עפר מקרקע המשכן, ולשים אותם בתוך מים הנמצאים בכלי חרס, כאמור: "וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיָּם קְדָשִׁים בְּכָלִי חָרֶס וּיִמָּן הָעֶפֶר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקִרְקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל הַמַּיִם". (במדבר ה, יז). כלי חרס העשוי מעפר מסמל את הארציות, וכן גם העפר הנלקח מקרקע המשכן. יש בכך סמליות המראה שה' ברא את העולם ומכיר את נטיית העולם לארציות ולמרידה. נטייה זו התגלתה כבר בעת הבריאה בעת שה' ציווה שהארץ תוציא "עץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ", ואילו הארץ מרדה בו במידה מסוימת והוציאה "עץ עֹשֶׂה פְּרִי", עץ שטעם העץ שבו אינו כטעם הפרי (ראו רש"י בראשית א, יא). אולם למרות שהארץ מרדה בה, ו'מחקה' כביכול חלק מציווי ה', ולכאורה היה צד לומר שהתהום יעלה ויצף את הארץ ויכסה אותה, בכל זאת ד' עשה שלום עם עולמו והמשיך לברוא את העולם, ולא הרס אותו כליל.

דבר זה מסמלת גם מצוות סוטה, למרות שאשה זו מרדה בבעלה והתנהגה באופן מחשיד שגרם לבעלה להזהיר אותה, וכמו כן היא הוסיפה ומרדה בבעלה ועברה על אזהרתו והתייחדה עם מי שנאסר עליו להתייחד עמו, כל עוד היא לא מרדה כליל בבעלה ולא בגדה ממש עם אותו גבר חשוד, הקב"ה מורה להתייחס למצב זה בסלחנות כפי שהוא התייחס בסלחנות לחטא הראשון שהתגלה בבריאה, בעת שהארץ מרדה במידה מסוימת בציווי, אך לא מרדה בו כליל.

המשכן הוא 'עולם קטן' המסמל את 'העולם הגדול', וגם הבעל ואשתו הם מעין 'עולם קטן' המסמל את 'העולם הגדול'. וה' הורה שהבעל ואשתו יבואו אל המשכן, והכהן יקח כלי מחרס, שהחרס עשוי מעפר רטוב ואפוי, וכן שהכהן יקח מה'עפר' שבקרקע המשכן, שעפר זה מסמל את 'הארץ' שמרדה בבורא עולם, וישליך ממנו אל המים. וכמו כן למחוק מגילה שהוזכר בה שם ד' לתוך המים שמשקים בהם את הסוטה. פעולות אלו מזכירות את מרידת 'עפר הארץ', שהארץ מרדה במידה מסוימת וכביכול 'מחקה' את ציווי ד' והוציאה עץ שהוא שונה מהעץ שהצטווה להוציא. ובכל זאת ד' השלים איתה והמשיך לברוא את עולמו. ואף כאן ד' מסכים שימחקו את שמו כדי להשכין שלום בין איש לבין אשתו שחטאה במידה מסוימת אך לא מרדה בו כליל.

הכרה בגירושים של בת שבע

לפי חוקי בני נוח אשה הנפרדת מבעלה ומודיעה שאינה רוצה להמשיך להיות אשתו, נחשבת לגרושה¹. כפי שהתבאר במאמר הקודם "מה למד דוד מאחיתופל" העוזרים של דוד שיכנעו את בת שבע שהסבא שלה אחיתופל החטיא אותה כשהוא השיא אותה לאוריה החתי, ועדיף שתפרד ממנו, ותינשא לדוד ותוליד ממנו את הבן שלמה שיבנה את המקדש. והיא הסכימה להם והודיעה להם שהיא נפרדת מאוריה החתי, והיא באה מרצונה לדוד ונישאת לו בפניהם. ההודעה הזו שנמסרה לעוזרי דוד נחשבת לגירושים אזרחיים. אלא שעוזרי דוד לא רצו לפרסם ענין זה משום שהם חששו בין השאר מעימות עם אחיתופל.

לאחר שנתן הנביא הודיע לדוד שהבן הראשון שנולד לו מנישואיו עם בת שבע ימות, כיוון שכן זה נתון במחלוקת צבורית, ויש צבור גדול של טועים שנוטים אחרי אחיתופל וסבורים שהבן נולד מדוד בעת שבת שבע היתה נשואה לאוריה החתי, ולכן הוא אינו ראוי לבניית המקדש. דויד רצה להשקיט כעת את הציבור שנטה אחרי אחיתופל ועמד למרוד בדויד, ולשם כך הוא רצה להשיג את הסכמת אחיתופל להמשיך לנישואיו עם בת שבע. וכן לכך שהבן השני שיוולד להם יהיה רשאי לבנות את המקדש גם לפי שיטתם. לשם כך הוא דרש מאחיתופל שיכיר כעת בגירושין האזרחיים שנעשו בצנעה ולא פורסמו ברבים.

הכרה של אחיתופל בגירושין האזרחיים האלו משמעותה הסכמה בדיעבד להמשיך לנישואי בת שבע לדוד, והיתה בכך מעין 'השכנת שלום בית' ביניהם. דויד רמז לאחיתופל שילמד ממצוות אשה סוטה, שכשם שה' הסכים שם שימחה שמו על המים כדי להשכין שלום בין בני הזוג למרות שהאשה מרדה בבעלה במידה מסוימת, כך ניתן להכיר בגירושים האזרחיים שנעשו בפני קבוצה מצומצמת ולא נודעו ברבים. ואמנם מצדו של אחיתופל, בת שבע חטאה במידה מסוימת בכך שלא דאגה לפרסום כראוי של גירושה מאוריה החתי, והביאה לכך שהצבור חשד בה שהיא בגדה באוריה החתי. אך כאמור ממצוות סוטה שבה מוחקים את שם ד' לתוך מים שבכלי חרס, למדנו שה' מורה להתייחס בסלחנות למצב של חשד, אם לא מדובר בבגידה ממש. עיקרון רוחני זה עומד בבסיס הקמת המקדש, ולכן לוקחים מ'עפר המשכן', שהוא היסודות של המקדש, ומשליכים לתוך המים. ואף כאן, אם אחיתופל יכיר כעת בהכרה למפרע בגירושין האזרחיים שהודיעה בת שבע בפני עוזרי דוד, ובנישואין שהיא נישאה לדוד בפני העוזרים, יסכים גם הצבור שנטה אחרי אחיתופל לכך שבת שבע לא בגדה ממש באוריה החתי. והוא יסכים להתייחס להתנהגות בת שבע ודוד שלא פרסמו את דבר הגירושין להתנהגות מחשידה, אך נסלחת. בדומה להתנהגות האשה הסוטה, שהיא התנהגות מחשידה אך נסלחת. יסוד סלחני זה נמצא ב'עפר המשכן' שמושלך אל המים, וגם הבן שיוולד לאחר שצבור זה יסלח להם יתאים לייסד את המקדש.

כל היודע דבר זה ואינו אומר - יחנק בגרונו!

המעשה שבירושלמי מספר שדויד איים שמי שיודע לעצור את התהום ולא יעשה זאת ימות בחנק, ואחיתופל אמר מה שאמר והתהום שקע, והמעשה מרמז שאחיתופל הרגיע את הצבור שנטה אחריו, והחשש למרידה נמוג. והמעשה שבבבלי מאריך בפרטי ענין זה. במעשה שבבבלי דויד שאל האם יש מי שיודע אם מותר לכתוב שם על חרס ולהשליך לתהום כדי לעצור אותו, ולא היה מי שענה לו, עד שאחיתופל למד קל-וחומר ממצוות סוטה והתיר זאת. הקל-וחומר הוא פשוט, ולכאורה יש לתמוה מדוע דוד עצמו לא חשב עליו, או אף אחד אחר מכלל ישראל. וכמו כן קשה, מדוע במסכת כלה רבתי (ה, ד) כאשר מובאים שני הדברים היחידים שאותם למד דויד מאחיתופל, לא מוזכר שדוד למד מאחיתופל גם את הקל-וחומר הזה.

אמנם לפי מה שהתבאר, השאלה של דוד היתה שאלה רטורית. דוד ידע את הקל-וחומר הזה וגם שאר חכמי ישראל, אלא שלשיטת חכמי ישראל הנישואים של בת שבע לאוריה החתי שהיה גוי - היו בחטא וחסרי תוקף, וממילא בת שבע לא היתה כלל 'אשת אוריה'. דוד רצה שאחיתופל שהשיא את בת שבע לאוריה החתי, יכיר בקל-וחומר הזה ויודה שגם לפי שיטתו שבת שבע היתה 'אשת אוריה' - הרי שהיא התגרשה ממנו בפני עוזרי דוד. ולכן יש להאשים את בת שבע ודוד בהתנהגות מחשידה בלבד, שהיא דבר שניתן לסליחה, אך לא בבגידה ממש.

דוד רצה להשקיט את המרידה ומלחמת הדת שעמדה לפרוץ, ולכן הוא איים על אחיתופל שהוא יתלה אותו², אם הוא לא יפעל להשקטת הצבור שנטה אחריו. וזו משמעות האמירה שמי שיודע אם מותר לכתוב שם על חרס ולהשליכו לתהום כדי שיעצור, ולא יגיד זאת ימות בחנק. דוד רצה שאחיתופל יצטרף ללימוד הקל-וחומר שניתן ללמוד ממצוות סוטה, וייתחם באופן סלחני לנישואי בת שבע לדוד. ואכן אחיתופל חשש לחייו, והצטרף ללימוד הקל-וחומר, והתייחס מעתה באופן סלחני לנישואי דויד ובת שבע, וגם הציבור שנטה אחריו התייחס לכך בסלחנות, והחשש למרידה דעך.

אך אחיתופל לא סלח באמת לדויד, והוא הצטרף לאבשלום כאשר הוא ראה אז סיכוי גדול להצלחה במרד. וכאשר מרד אבשלום נכשל, הוא ידע שדויד עתיד לקיים את הבטחתו ולתלות אותו, ולכן הוא הקדים ותלה את עצמו.

¹ אופן הגירושים של בני נוח מבואר ברמב"ם (מלכים ט הלכה ח): "... שאין להם גירושין בכתב; ואין הדבר תלוי בו לבד, אלא כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין."
² ואמנם הרמב"ם כתב שמלך רשאי להמית מורד במלכות רק בסייף, אך כבר כתב במנחת חינוך (תצו, ה) שגם לרמב"ם שאר הרוגי מלכות מחמת עבירות לחזק הדת יש למלך רשות להרוג בכל דבר כמו שירצה.

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן, יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה" הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הדיונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד. זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ז)

New York, USA

ניו יורק, ארה"ב
אדר תש"ע

שירה מעורבת באזור רחבת הכותל, גערה בשרים

שאלה

בזמן האחרון קראתי ושמעתי שקבוצות של יהודים שבאו לבקר ולהתפלל בכותל המערבי נפגעו כתוצאה מכך שיהודים שומרי מצוות גערו בהן ומנעו מהן לשיר ברחבה בגלל ההלכה של "קול באשה". מדובר בקבוצות נוער, שלרובן זו הפעם הראשונה בחייהם שהם זוכים לבקר במקום קדוש זה. הם רוצים להביע את שמחתם, האיסור השאיר טעם רע מאוד בפיהם. כששאלו מה פשר וטעם האיסור, נאמר להם שכיוון שחלק מהקבוצה היו נשים, הרי ששירתן אסורה מדין "קול באשה ערווה". האם אכן אין כל אפשרות הלכתית שלא לאסור זאת עליהם?

תשובה

אזור הכותל המערבי הנו מקום קדוש, והוא הקרוב ביותר למקום השכנת השכינה בהר הבית בצדו המערבי, שם שכן קודש הקודשים. אולם, אם ברצוננו לקרב את בני הנוער היהודיים הבאים אל מקום זה מכל רחבי הארץ והעולם, כדי להתקרב לבורא עולם, עלינו להיזהר מאוד שלא לפגוע בהם. ביקוריהם של בני הנוער הללו, שחלקם באים מקהילות רחוקות, חשובים מאוד. לעתים זהו התריס היחיד בינם לבין חיים ללא משמעות יהודית, ואם הם מחו"ל – בינם לבין התבוללות. זהו המקום לקרבם, לעורר בהם רגשי קודש ולחזקם, מתוך תקווה שיחיו בעתיד חיים יהודים מלאים יותר. יש נקודה נוספת, חשובה ביותר, שצריך לזכור כאשר מקבלים החלטות בנושא רגיש שכזה. המאבק על ירושלים ומקום המקדש נמצא כבר בעיצומו. ככל שיותר יהודים ירגישו מקושרים ויכספו לבניין ירושלים, כך יקל עלינו להבטיח את הישארותה בידינו. על כן, מתוך רצון לשמור על גדרי ההלכה במלוא מובן המילה, ומצד שני לקרב בני נוער נפלאים אלה, עלינו להביא בחשבון הלכתי גם את הדעות והגישות ההלכתיות שנפרט להלן:

- א. לדעת ה"חתם סופר"¹, במקום שאשה איננה שרה לבדה אלא גבר ואשה שרים יחד – אין דין של "קול באשה". כך הוא מסביר את שירתם המשותפת של ברק בן אבינועם ודבורה אשת לפידות.²
- ב. לדעת הראשון לציון הרב עובדיה יוסף³, אם השומע איננו מכיר את האשה השרה ואינו רואה אותה – אין דין של "קול באשה". אין לחשוש שמי מהעוברים יכשל בגלל זה, שהרי אף אדם שמקפיד על שמירת ההלכה לא יעמוד דווקא ויתבונן בקבוצת הנערות השרות.
- ג. הרב יהודה הנקין בשו"ת "בני בנים"⁴ מביא את דעת בעלי התוספות⁵, שכאשר כולם שרים יחד, אין האחד שומע את השני, ולכן אין בעיה של "קול באשה". הוא מציע למי שנקלע לסיטואציה שכזו שישיר עם הקבוצה, וכך יפתור בקלות את הבעיה.⁶

ד. הגר"י וינברג בשו"ת "שרידי אש"⁷ התיר לשיר שירי קודש בחברה מעורבת, במקום שזו הדרך לקרב את בני הנוער ליהדות, ובמיוחד אחרי החורבן הנורא של שואת יהודי אירופה. הוא גם סומך על הסברה שהשומע איננו מתכוון ליהנות, שהרי כוונתו היא להתקרב אל הקודש.

נראה שבהתחשב בדעות אלה ובצורך לקרב את הנוער לאביהם שבשמים ולעיר הקודש והמקדש – אין לגעור בהם, אלא יש לקרבם בעבותות אהבה, ובעזרת ה' הביקור ברחבת הכותל ישפיע עליהם רוב טוב רוחני ויחזק את רגשי הקודש שלהם.

1 ה"חתם סופר" (או"ח שער טהרת הידיים, סי' יד), הובאו דבריו ב"אוצר הפוסקים" (אבה"ע סי' כא סע' א ס"ק כ אות ד). יסוד ההיתר הוא הכלל ההלכתי "תרי קלי לא משתמע". ובגמרא מבואר שכאשר הדבר הנשמע חביב על האדם, נותן דעתו לשמוע היטב אפילו בתרי (ראש השנה כז ע"א), כאן אין התחלת חביבות, שהרי מיד שמע את קול האשה יחד עם קול האיש.
2 שופטים ה.
3 "יביע אומר" א סי' ו.
4 ג סי' כה.
5 סוטה לט ע"ב ד"ה "עד שיכלה". התוספות מקשים, מדוע "אין הכהנים רשאים להתחיל בברכה אחרת עד שיכלה אמן מפי הציבור", ולא נאמר שתרי קלי משתמע כאשר יש חביבות, שהרי בברכת כהנים ודאי יש חביבות, דאם לא כן כיצד אנו מאפשרים לכמה כהנים לברך יחד? בתירוצם הראשון מתרצים התוספות שיש לחלק בין "תרי קלי" שמשמיעים קול זהה, אז מתוך החביבות נותן דעתו לשמוע (והיינו שני כהנים שמברכים יחד), ובין "תרי קלי" שמשמיעים תוכן שונה (הכהנים מברכים והעם עונה אמן), אז אפילו בדבר חביב אי אפשר לשמוע. בתירוצם השני, מחלקים התוספות בין "תרי קלי" המושמעים על-ידי שניים שאינם מאזינים (שני כהנים שמברכים) – אז בגלל החביבות נשמע הקול, ובין "תרי קלי" ביחס למשמיעים עצמם – שהם אינם יכולים לשמוע, אפילו אם משמיעים קול זהה, כיוון שהמשמיע מרוכז בעצמו, ואינו שומע את האחר. התוספות ציינו שם שתירוצם השני הוא העיקרי ("ותפוס לשון אחרון"). לכן, אם השומע יצטרף לשירת הנשים – לא תהיה לו בעיה. אם ירצה השומע לחשוש לתירוץ הראשון בתוספות – יוכל לשיר שיר אחר, ואז בכל מקרה אין כאן בעיה. לתירוץ הראשון הקולות משמיעים תוכן שונה, ולתירוץ השני המאזין הוא גם משמיע.
6 כך מקובלנו גם מבית מדרשו של הרב דוד פוקס, ר"מ ומחנך מפורסם בישיבת "נתיב מאיר", שכך נהג הלכה למעשה. כך גם הורה הרב משה הרשלר לרבני ה"מכללה ירושלים" בצאתם לטיול עם תלמידותיהם.
7 מהדורה ישנה ב סי' ח.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן זצ"ל

מתפללים לרפואתם השלימה של:		
הרב אביחי ניסן בן חיה	רועי משה אלחנן בן גיינה דְּבָרָה	אליעזר יוסף בן חנה ליבא
דוד חיים בן רסה Rassa	יהושפט יחזקאל בן מילכה	ליליאן בת פורטונה
רבקה רינה בת גרונה נתנה	פריאל דפנה חיה בת שרה	יפה בת רחל יענטע
מאירה בת אסתר	יוסף (יוסי) בן חנה	
	בתוך שאר חולי עם ישראל	